

РОЛЬ І МІСЦЕ КУРСУ “АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ” У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ СІЛЬСЬКОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Успіх розбудови української держави у великій мірі залежить від людського фактора. Високий професіоналізм, активна громадянська і життєва позиція, національна самосвідомість, моральне і фізичне здоров'я, вольові та інші позитивні якості особистості – це ті орієнтири, на які повинна бути націлена діяльність всіх ланок української національної школи. Особлива роль у процесі формування таких якостей належить вищій школі. В першу чергу це стосується педагогічних навчальних закладів, які готують майбутніх вчителів.

Досить актуальною видається проблема підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів для сільських загальноосвітніх шкіл. Про це свідчать постановка експерименту у ряді педагогічних ВНЗ України, проведення всеукраїнського семінару по вивченню передового досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, узагальнення і пропагування цього досвіду у різноманітних педагогічних виданнях тощо [1, 2].

Серед сучасних загальноосвітніх навчальних закладів сільська школа займає особливе місце. Від міської вона відрізняється рядом особливостей. Їй притаманні такі риси: здійснення навчально-виховного процесу безпосередньо у природному оточенні; віддаленість від культурних центрів; відсутність позашкільних закладів освіти і виховання; як правило, низька готовність дітей до навчання; слабка матеріальна база; обмеженість використання технічних засобів навчання, наочності, екскурсійних форм роботи, що збіднює поінформованість і загальний розвиток дітей [2, с. 58].

Ці та інші риси, так чи інакше, впливають на навчально-виховний процес і ставлять певні вимоги щодо підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів для роботи у таких умовах. Адже вчитель сільської школи не може бути просто викладачем, він завжди є активним громадським діячем, носієм інтелігентності, духовності, культури. Головна мета його роботи – навчити і виховати учнів. Разом з працівниками культури вчителі, і в першу чергу викладачі історії, є організаторами просвітницького життя на селі [2, с. 58-59].

Практично вчитель історії є чи не єдиним представником історичної науки у селі, селищі, своєрідним хранителем пам'яті минулих поколінь.

Учитель повинен мати достатні знання і відповідні вміння використовувати археологічні матеріали під час вивчення історії на уроках у школі. Знання археології дає змогу грамотно і ефективно повести екскурсію чи урок-екскурсію у музеї, його археологічному розділі, а також створити археологічну експозицію у шкільних, краєзнавчих і сільських музеях [3, с. 3].

На ньому, крім навчально-виховної роботи у школі, лежить відповідальність за організацію і проведення краєзнавчої роботи. Він повинен вміти кваліфіковано організувати археологічну розвідку місцевості, визначити важливі наукові об'єкти, при необхідності грамотно провести їх дослідження, забезпечити облік і зберігання цінних для науки речових пам'яток, дати необхідну консультацію щодо тієї чи іншої археологічної знахідки, яку учні чи їхні батьки принесуть у школу.

На необхідність залучення археологічних матеріалів під час вивчення давньої і середньовічної історії України вказував академік НАН України П. П. Толочко у передмові до посібника “Давня історія України” [4, с. 5-6].

Про значення знань з археології України і використання їх у навчально-виховному процесі у школі писали автори посібника “Историческое краеведение” В. М. Ашурков, Д. В. Кацоба, Г. М. Матюшин [5, с. 4], проблеми археологічного краєзнавства висвітлював у своїх працях дослідник І. С. Винокур [6, с. 72-78]. Зокрема, у його посібниках дана характеристика речових пам'яток минулого, визначено найголовніші, найхарактерніші риси археологічних культур, запропонована методика розвідки, польових досліджень, методика використання археології у краєзнавстві.

Проте ці та інші посібники розраховані на вчителів історії, які безпосередньо працюють у загальноосвітніх школах. Практично відсутні дослідження з методики викладання курсу археології у вищих навчальних закладах, методичні рекомендації з підготовки фахівців з археологічного краєзнавства. Все це зумовлює необхідність поглибленої фахової підготовки з археології.

Курс “Археологія України” покликаний забезпечити знання археологічних епох, культур та найважливіших археологічних пам'яток України, розуміння природи та характеру історичної інформації, закладених у них, шляхи отримання цієї інформації. Літня польова археологічна практика сприяє закріпленню теоретичних знань, отриманих під час вивчення дисципліни, поглибленню їх, виробленню певних навичок археологічної розвідки, розкопок, камеральної обробки артефактів тощо. Але ці фрагментарні, неповні знання не можуть стати основою для підготовки кваліфікованого фахівця, який міг би на належному методичному рівні проводити уроки історії, організовувати позакласну, в тому числі, краєзнавчу роботу.

Великі і складні завдання сьогодення потребують більш гнучкої організації навчально-виховного процесу у вищій школі, створення особливих засобів навчально-методичного забезпечення, впровадження у навчально-виховний процес передового педагогічного досвіду.

Насамперед, викладачі археології повинні більше уваги приділяти практичній підготовці студентів, виробляючи у них вміння і навички ідентифікувати пам'ятки тих чи інших археологічних культур; вміння здійснювати механічну, хімічну чистку фрагментів кераміки, вироби із міді, бронзи і заліза; здійснювати різні види реконструкції кераміки тощо. Знання теоретичного матеріалу забуваються з часом, але їх легко поновити. А практичні навички, якщо вони вироблені, залишаються назавжди.

Для цього у розпорядженні викладача повинні бути у достатній кількості артефакти всіх або більшості археологічних культур України.

Практичні заняття слід проводити паралельно із теоретичними. Це стосується і лекцій, і семінарів. Так, наприклад, вивчаючи питання виготовлення знарядь праці найдавнішими людьми в епоху палеоліту і мезоліту необхідно показати не лише зображення цих знарядь, але і самі знаряддя. Студенти повинні побачити і потримати у руках ядрища кременю, різні види нуклеусів, відщепи, різці, проколки, різноманітні вістря, скобелі тощо. У своїх конспектах студенти повинні замалювати ці артефакти. Пізніше, на семінарському занятті, крім розгляду теоретичних питань, 30-40 хвилин необхідно виділити для практичної роботи. Викладач може роздати окремим групам студентів набори кремінних знарядь праці і просто звичайних відщепів. Після короткого ознайомлення кожна група студентів повинна їх ідентифікувати, відділити відщепи від виробів, назвати ці вироби і розповісти про техніку їх виготовлення.

Особливу увагу необхідно приділити виробленню у студентів умінь роботи з керамічним матеріалом. Тим більше, що кераміка – це свого роду візитна картка основних археологічних культур, починаючи з епохи неоліту. Студенти повинні навчитися відрізнити давню кераміку від фактично недавньої, визначати за фрагментами тип посуду, технологію його виготовлення, здійснювати графічну та інші види реконструкції посудин, навчитися методиці камеральної обробки кераміки тощо.

У викладача повинно бути достатньо керамічного матеріалу для практичних завдань: хоча б по одному-два фрагменти кераміки культур, фрагменти кераміки XIX-XX ст., фрагменти різних частин посуду.

Методика вироблення у студентів необхідних вмінь різноманітна. Це і постійна демонстрація зразків кераміки під час лекцій, практичні заняття з керамікою на семінарах.

Для прикладу можна навести сценарій одного з перших занять.

Тема: Аналіз керамічного матеріалу.

Методика графічної реконструкції посуду

Мета: ознайомити студентів з різними видами кераміки; виробляти вміння ідентифікації археологічних культур за фрагментами кераміки; формувати вміння аналізувати керамічний матеріал; ознайомити з видами реконструкції керамічного посуду, вчити методиці графічної реконструкції; ознайомити з технологією чистки кераміки; вчити готувати повідомлення; виховувати повагу до історії, до залишків матеріальної культури минулого.

Обладнання: набір фрагментів кераміки; листки паперу, олівці, циркулі, лінійки; реконструйований посуд різних епох; плакати з малюнками видів посуду, пластилін.

Хід заняття

Вступне слово викладача: Дуже часто при земляних роботах, при обробці городів під лопатою чи сапкою опиняються різні залишки кераміки. Непідготовленими людьми вони сприймаються як сміття, як перешкода для обробітку землі. Невеликі фрагменти залишають без уваги, а більші збирають і викидають. Але ж не задумуються, що це німі свідки далекого минулого, пам'ятки матеріальної культури людей, які жили в давнину. Іноді буває, що зустрічаються черепки різних історичних епох, давніх і відносно недавніх. Важливо вміти їх розрізнити.

Пригадайте, які завдання виконує відносно датування?

(Пропонує студентам по 2 черепки)

– Розгляньте фрагменти кераміки і з'ясуйте, чим вони відрізняються між собою.

– Який із них, на вашу думку, належить посуду, виготовленому раніше?

Викладач допомагає студентам пригадати методику аналізу керамічного матеріалу.

Викладач: Наступним завданням, яке нам необхідно виконати – це опанувати методику графічної реконструкції посуду по залишках кераміки.

– Нагадайте, з яких основних частин, як правило, складаються горщики?

– Які основні типи горщиків вам відомі?

– Як утворюється їх назва?

– До якої частини горщиків належать фрагменти, які є у вашому розпорядженні?

(Студенти по черзі відповідають).

Викладач: За наявними у вас фрагментами спробуйте уявити собі вигляд посудини і попробуйте його графічно відобразити. За зразок можете взяти посуд, зображений на плакатах і реконструйований.

(Студенти виконують завдання).

Викладач: А тепер попробуємо встановити пропорції і деякі розміри посуду.

(На прикладі фрагмента вінчика показує, як можна визначити діаметр вінчика і горловини посуду).

1. А які розміри посудини можна визначити за наявності 2-3 фрагментів.

За допомогою пластилінової смужки показує методику вимірювання діаметру різних частин посудини.

Для роботи бажано мати фрагменти невеликих за об'ємом і розмірами посудин.

Викладач: А тепер, користуючись відомою вам методикою, попробуйте графічно реконструювати посудину з зазначенням її розмірів.

Викладач: Звичайно, фрагменти кераміки, пролежавши у землі тисячоліття, покриваються брудом, солями.

Як називається цей наліт? Як він утворюється?

Дослідникові необхідно вміти зчищати його, щоб керамічний матеріал був чистим і придатним для роботи з ним. Розгляньте фрагменти кераміки з пакета № 3 (покриті брудом і солями) і охарактеризуйте їх.

1. Що можна встановити по гранях черепків?

Викладач: А тепер запишіть методику механічної і хімічної чистки кераміки.

(Наводиться пам'ятка).

Викладач: На закріплення вміння кожен із вас отримає фрагмент черепка і вдома спробує відчистити його.

Викладач: На сьогоднішньому занятті ознайомимося з методикою виготовлення кераміки в епоху Неоліту. Повідомлення підготував (ла) студент (ка)...

(Зачитується повідомлення).

Викладач підводить підсумки заняття і дає завдання.

На наступних заняттях студенти повинні навчитися розпізнавати кераміку різних культур. Можливий і такий варіант заняття. Викладач моделює ситуацію, яка може у майбутньому скластися і у роботі кожного студента вже у якості вчителя сільської школи. Приносить на семінарське заняття декілька пакетів фрагментів кераміки. Причому кераміка як давніх культур, так і першої половини ХХ ст. Звертається до студентів: «Уявіть собі, що хтось із учнів, або їх батьків приніс вам у школу пакет зібраних з городу черепків. Ви, як єдині фахівці у населеному пункті повинні здійснити їх кваліфікований аналіз».

Він дає завдання групам студентів виконати цю роботу. Від студентів вимагається дати вичерпну характеристику кожному фрагменту кераміки. Робота оцінюється.

До кінця навчального року, у ході підготовки до польової археологічної практики кожен студент повинен здійснити обстеження свого населеного пункту, зібрати певну кількість підйомного матеріалу і скласти звіт у вигляді реферату «Археологічні культури на території мого населеного пункту». Таким чином, можна закріпити у студентів вміння здійснювати археологічну розвідку, описувати її результати, складати науковий звіт.

Важливим засобом перевірки набутих знань і вмінь студентів є включення у екзаменаційні білети окремого практичного завдання: ідентифікувати і описати той чи інший артефакт (вироби із каменю, кістки, металу, кераміки тощо).

У курсі «Методика викладання історії у школі» слід обов'язково передбачити тему або питання «Методика використання матеріалів археології на уроках історії». Студенти повинні розробити декілька таких уроків і змодельовати їх під час семінарського заняття.

Під час вивчення теми «Шкільне історичне краєзнавство» (чи подібній ін. темі) необхідно виробити у студентів знання і вміння проводити факультативні заняття, гурткову роботу у школі і населеному пункті. Для цього під керівництвом викладача студенти складають типові програми відповідного факультативного курсу, краєзнавчого гуртка, які вони можуть використовувати вже під час роботи у школі.

Таким чином, цілеспрямовано працюючи над виробленням умінь і навичок у студентів, у ході вивчення курсів, «Археологія України», а також «Методика викладання історії у школі» можна підготувати кваліфікованого вчителя історії і спеціаліста по археологічному краєзнавству у сільській місцевості. А це у наш час надзвичайно важливо, оскільки пам'ятки історії, як ніколи, перебувають у стані зниження і зникнення. Їх збереження і охорона – це справа кожного вчителя історії.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузь В.Г. Сільська школа – школа ХХІ століття // Сільська школа: проблеми, пошуки, перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Черкаси, 10-13 травня 2000 р.) Ред. кол. О.Я. Савченко, Н.М. Бібік, В.Г. Кузь та ін. – Черкаси, ОПОПП, 2000. – Ч.І. – С. 24-26; Тевлін Б.Л. Запровадження передового педагогічного досвіду (практичний аспект) // Директор школи. – 2001. – № 20(164). – С. 12-14.
2. Підолічко М. Д. Шляхи впровадження передового педагогічного досвіду в сільській школі // Педагогічний вісник. – 2004. – 31. – С. 58-61.
3. Археологія України / Уклад. Н.М. Кравченко: Програма педагогічних інститутів. – К.: РНМК, 1993. – 36 с.
4. Толочко П. П. Передмова до кн. «Давня історія України». – Кн. 1. – К.: Либідь, 1994. – 239 с.
5. Ашурков В. Н., Коцюба Д. В., Матюшин Г. Н. Историческое краеведение. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.
6. Винокур І. С. Збирання і визначення археологічних пам'яток та методика їх використання в школі. – К., 1967. – 90 с.
7. Винокур І. С. Археологія у вивченні історії краю // Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. – С. 64-71.

Анотація

Стаття посвячена определению роли и места курса "Археология Украины" в процессе подготовки учителя сельской общеобразовательной школы. Автор на основе собственного опыта предлагает методические рекомендации относительно подготовки и проведения практических занятий со студентами с археологическим материалом.

Гарбар Г.

**МІСЦЕВИЙ ТУРИЗМ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
КІНЦЯ 70-Х-ПОЧАТКУ 80-Х РОКІВ:
ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ТА ВПЛИВ
НА РОЗВИТОК ТУРИСТСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.**

Останнім часом питання історії розвитку вітчизняного туризму все частіше привертають увагу науковців. З'явилися роботи, присвячені діяльності туристичної фірми "Супутник" ЦК ЛКСМ України (В. Зінченко), розвитку екскурсійної справи у 20-ті роки (О. Костюкова), соціально-економічним передумовам розвитку туризму в Україні в 60-х-80-х рр. (С. Попович), періодизації вітчизняного туризму (О. Любовець), систематизації розвитку туризму на Україні в цілому (Т. Дьорова та ін.). Проте сторінки історії туризму на Миколаївщині залишаються маловідомими. Тому мета статті полягає у тому, щоб принаймні частково спробувати заповнити цю лакуну і на основі аналізу архівних джерел з'ясувати характер розвитку такого різновиду внутрішнього туризму як місцевий туризм в області кінця 70-х – першої половини 80-х років та його вплив на розвиток туристської інфраструктури.

Під внутрішнім туризмом розуміють туризм в межах власної країни. Проте цей туризм теж є різним. По-перше він може бути виїзним за межі певної адміністративної одиниці, наприклад, області, хоча при цьому турист не пересікає державних кордонів, а відправляється до туристичних атракцій інших областей. За радянських часів такі поїздки визначалися як внутрішньосоюзні та республіканські.

По-друге, виділявся туризм за маршрутами вихідного дня. Цей туризм в основному обмежувався територією власної області, але інколи «зачіпав» і сусідні.

По-третє, це був туризм за міськими, приміськими та міжміськими маршрутами.

Крім цього, внутрішній туризм – і за внутрішньосоюзними маршрутами і за маршрутами вихідного дня – здійснювався як організовано по лінії профспілок і БММТ "Супутник", так і міг реалізовуватися як самодіяльний (активний, або за іншою класифікацією спортивно-масовий), при якому турист виступав активним суб'єктом туристської діяльності. Хоча самодіяльний туризм також інколи дозволяв долати доволі великі відстані, все ж, як правило, він здійснювався в межах області.

Всій сукупності різновидів внутрішнього туризму був притаманним потужний вплив, який здійснювався на інфраструктуру території, навіть у першому своєму варіанті, оскільки, відправляючи власних мешканців за свої межі – на внутрішньосоюзні маршрути, область водночас приймала інколи доволі потужні потоки туристів з інших регіонів країни.

Це повною мірою відносилось до Миколаївської області, насамперед, до її обласного центра. Тож спробуємо дослідити, як впливав внутрішній туризм, насамперед, той, що ми визначимо як місцевий, тобто за маршрутами вихідного дня, але в межах області (хоча розуміємо, що інколи відмежувати маршрути, які сягали сусідніх областей буде важко) на розвиток туристської інфраструктури області. При цьому будемо враховувати і організований туризм і туризм самодіяльний.

Як вже зазначалося, ці різновиди становили складову внутрішнього туризму, який здійснювався в радянській Україні профспілками в "особі" Української Республіканської Ради з туризму та екскурсій та підпорядкованими їй обласними радами профспілок і Бюро міжнародного молодіжного туризму "Супутник" ЦК ЛКСМ України. Якщо перша структура відповідала за "дорослий" туризм, то молодіжний, у тому числі шкільний, здійснювався по лінії "Супутника".

Внутрішній молодіжний туризм поєднував у собі рекреаційну, ідеологічно-виховну і пізнавальну функції, яка набула форми красназнавства. Реалізація двох останніх здійснювалася в межах постійно діючої туристської кампанії – Всесоюзної експедиції "Моя Батьківщина – СРСР", яка розпочалась в масштабах всієї країни з 1972 року. Перша – рекреаційна – функція насамперед реалізовувалася у вигляді акції "Північ-Південь" для школярів та учнів ПТУ з районів Крайньої Півночі, Сибіру та Далекого Сходу РРФСР, яких приймала у тому числі і Миколаївщина. У свою чергу школярі із самої області також мали можливість відвідувати інші регіони країни.

У зазначений період туристично-екскурсійну справу в УРСР здійснювали й деякі інші туристичні організації, що підпорядковувалися відповідним міністерствам та відомствам: Міністерству середньої та спеціальної освіти, Міністерству освіти, Міністерству культури, Державному комітету Ради Міністрів УРСР з професійно-технічної освіти.